

Een BODEMKUNDIG ONDERZOEK naar de BEWONINGSGESCHIEDENIS
van KLOETINGE.

door B. Oele

Inleiding

In onderstaande publikatie wordt verslag gedaan van een bodemkundig onderzoek in de vrij hoog gelegen dorpskern van Kloetinge. Een belangrijk deel van het onderzoek werd verricht tijdens het graven van rioeringsleuven, zowel in de kom van het dorp, als in de lager gelegen straten er omheen.

Door de vrij grote niveauverschillen (± 250 cm) moesten de rioleringsleuven in de kern van het dorp - naaste omgeving van de Ned. Herv. Kerk - zeer diep worden uitgegraven. Daarbij kwamen interessante profielen voor de dag, die echter door het onregelmatig verloop van de werkzaamheden niet steeds konden worden opgetekend (het rioleringsplan werd gedeeltelijk uitgevoerd in 1967; het resterende volgde vanaf de late zomer van 1968 tot $\pm$ maart 1969)

Kloetinge
Entree vanuit het Noordeinde

In overleg met Ir. J. A. Trimpe Burger van de R.O.B. te Amersfoort, gedetacheerd te Aardenburg, nam schrijver de taak op zich om vanuit zijn woonplaats Kapelle de graafwerkzaamheden te Kloetinge zo goed mogelijk te volgen en waar nodig grondboringen te verrichten voor het verkrijgen van aanvullende gegevens.

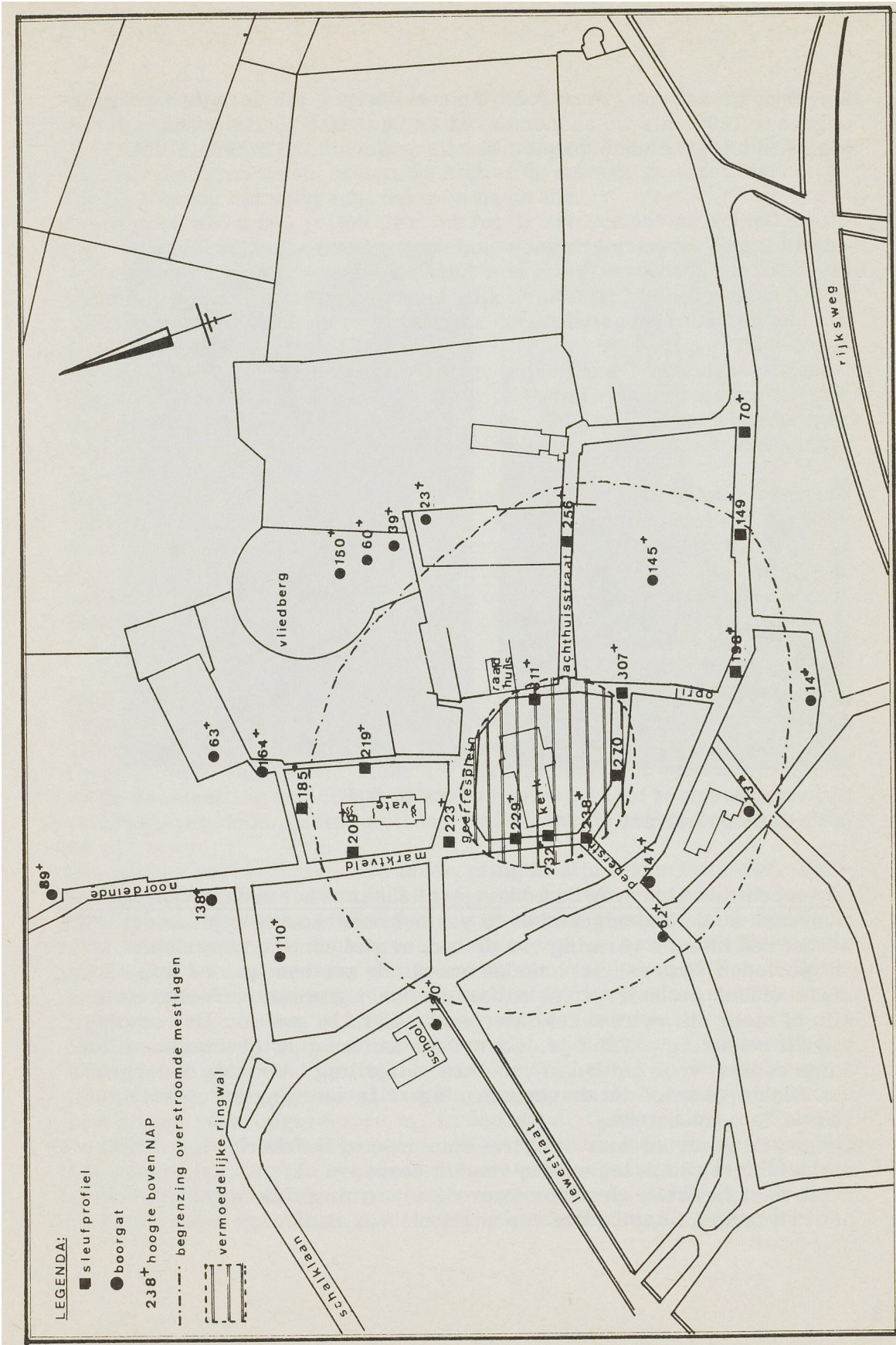
Bij ons onderzoek mochten wij van verschillende zijden veel hulp ondervinden, waarvoor onze hartelijke dank. Met name willen wij noemen de Gemeente Kloetinge, inzonderheid Burgemeester Daniëlse en Dhr. A. J. Blok, de laatste speciaal voor het verzamelen van het scherfmate-
riaal, Ir. A. Smit onder wiens directie het rioleringswerk werd uitgevoerd, directie en personeel van de Fa. Duynhouwer, de uitvoerders van het werk, dikwijls hebben zij hun werkzaamheden even moeten onderbreken om gelegenheid te geven voor het opmeten van een sleufwand of het maken van een grondboring, Mevr. Lenshoek voor het verlenen van toestemming voor het hoewel summiere, maar zeer nuttige onderzoek van de in haar tuin gelegen vliedberg, alle huis- en grondeigenaren op wiens erven en landerijen de vele grondboringen hebben plaats gehad en die ons dikwijls hebben gewezen op één of andere eigenaardigheid welke bij nader onderzoek soms een verrassende kijk gaf op het geheel. Ir. J. A. Trimpe Burger komt bijzondere dank toe voor de vele waardevolle adviezen gegeven tijdens het onderzoek en bij het opstellen van deze publikatie. Door laatstgenoemde was reeds in 1955 bij een proefopgraving aan de rand van de oude dorpskern (achtertuin aan de Nieuwstraat - zie Ber. R.O.B. 1957-1958 p. 132) een op de ongestoorde zeeafzetting liggende, 50 - 75 cm dikke cultuurlaag aangetroffen met aardewerkfragmenten e. d. uit het midden van de 12e eeuw.

Kloetinge

Nagtglas schrijft in het tweede deel van de Zeelandia Illustrata het volgende:

"De gemeente Kloetinge bestaat uit de heerlijkheid van dien naam. Volgens Dresselhuis zou de naam in verband staan met de vliedbergen, welke men hier aantreft en de droogten in een uitgestrekt moeras. Verheije van Citters denkt aan de Cloete, de opwas daar men de kloete of boom gebruikt om de schepen voorbij te duwen." Nadat Nagtglas nog de ambachten genoemd heeft waaruit Kloetinge bestond besluit hij met "Het ambacht de Clotinge, reeds genoemd onder de goederen van het kapittel van St. Pieter te Utrecht, in een charter van februari 1216, schijnt vroeg uit het bezit der stamheren vervreemd en aan het geslacht Borssele gekomen te zijn".

Tot zover Nagtglas. Trimpe Burger sluit hierbij aan door naar aanleiding van het proefonderzoek uit 1955 te schrijven "maar het ligt voor de hand dat er reeds enige tijd eerder - laten wij zeggen in de 12^e of mogelijk al in de 11^e eeuw - sprake van bewoning was. Het aardewerk uit de oudste woonlaag in Kloetinge en het soortgelijk materiaal uit Abbe-

Overzichtskaart dorpskern KLOETINGE

kinderen zouden dus zeer goed kunnen dateren uit de tijd kort voor ongeveer 1200, als we aannemen dat de bewoning op de onderzochte plaats in het genoemde dorp continu is geweest". (B.R.O.B. 1957-1958).

Rioleringswerk
in de Jachthuisstraat

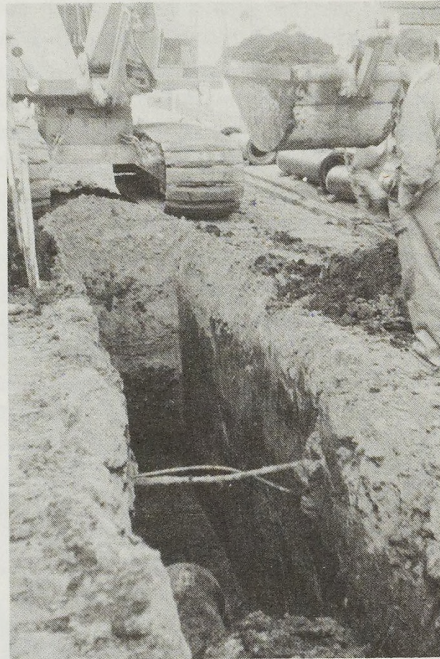

Foto R. O. B.

Algemeen overzicht van de bodemgesteldheid in het onderzochte gebied
Overzien we de bodemgesteldheid van het onderzochte gebied dan zien we dat ook hier de vorming van de bodem niet continu is verlopen, maar dat perioden van rust en perioden waarin de zee aan invloed won elkaar afwisselden. De ondergrond bestaat voor het grootste gedeelte uit een min of meer dik veenpakket, het subboriale veen. De vorming van dit veen ving $\pm$ 2200 jr. voor Chr. aan en ging gestaag door tot enige eeuwen voor het begin van onze jaartelling. Voor de ondergrond van Kloetinge geldt dat de veenvorming zelfs doorging tot op het eind van de 3e eeuw na Chr.

De geulen gevormd door de "Pre-Romeinse of Duinkerke-I-" transgressiefase bleven juist ten zuiden van het dorp.

Daar waar het veen niet door latere geulvormingen is opgeruimd, komt het vrij ondiep in de bodem voor, $\pm$ 1 m. - N.A.P.

Alleen ter plaatse van de dorpsterp is het door het grote gewicht van de bovenliggende lagen $\pm$ 50 cm ingeklonken.

Doordat het onderzoek niet dieper heeft plaatsgehad dan de bovenkant van het genoemde veen, weten we niet of de aanwezige afzettingen van Calais waarop het veen rust ook zijn nagezakt.

Omstreeks 275 à 300 jr. na Chr. wordt de zee ook in ons gebied woeliger, de Duinkerke-II- transgressiefase doet zijn entree. Vanuit kleinere en grotere geulen wordt het veen overspoeld, en wordt een zanderige afzetting gevormd, waarin aanvankelijk de plantengroei doorgaat, al zullen ten gevolge van het zoute water de zoutminnende planten wel zijn gaan overheersen.

Hoewel wij dit niet hebben onderzocht, wijzen andere onderzoekingen (Ovaa e. a.) wel in die richting. Later is in wat rustiger water het geheel afgedekt door een laag vrij zware zavel ($\pm$ 25% afsl.) waarop in het laatste deel van genoemde transgressiefase een 10 à 15 cm dikke laag zware klei is afgezet.

Wanneer omstreeks de 10e eeuw ons gebied weer door grote overstromingen geteisterd wordt, komt op de genoemde zware klei een afzetting die vrij zandig begint doch later overgaat in zavel. Laatstgenoemde overstroming is vermoedelijk de laatste geweest voordat de mens op het geheel zijn invloed trachtte uit te oefenen. In alle volgende zeeafzettingen vinden wij potscherven en /of verdronken humuslagen.

Geschiedenis van de bewoning

Ongetwijfeld was het aantal mensen dat zich omstreeks die tijd in het uitgestrekte schorregebied waagde niet groot.

Op een diepte van $\pm$ 4 m. onder het huidige maaiveld vonden we direkt op de zeeafzetting een 10 cm dikke humuslaag welke was afgedekt door de bovengenoemde afzetting uit het laatste van de 10^e of het begin van de 11^e eeuw.

Dr. Dekker verbindt aan deze mededeling in zijn dissertatie over Zuid-Beveland de konklusie dat Kloetinge vanaf de 10^e eeuw zou zijn bewoond. Zover zouden we niet willen gaan; de gevonden gegevens zijn daarvoor veel te summier. Te denken valt veel eerder aan een tijdelijke verblijfplaats van schaapherders, die gekomen van Walcheren of Noord-Beveland tijdens de zomermaanden hun kudden weiden op de schorren om in het najaar weer terug te trekken naar veiliger oorden.

We mogen aannemen dat deze mensen zich onderkomens gebouwd hebben van het materiaal dat zij aantreffen. We hebben in de rioolsleuven helaas niets teruggevonden. Ook de omvang van de bewoningsplaats was niet uitgestrekt: ongeveer 50 m. in doorsnee. Opmerkelijk is dat ook in de buurt van de vliedberg sporen aangetroffen werden van een dergelijke bewoningsplaats welke eveneens direct op de zeeafzetting lag. Door vergravingen ten behoeve van het opwerpen van de vliedberg was deze vrijwel geheel verstoord, zodat een nadere datering als vermoedelijk

begin 11^e eeuw onmogelijk was.

Als in de eerste helft van de 11^e eeuw het land herhaaldelijk wordt overstromd, schijnen de omstandigheden ook in de buurt van onze bewoningsplaatsen zoveel verslechterd te zijn dat door het opwerpen van een + 1 m. hoge heuvel een bescherming wordt gezocht. Het is niet onmogelijk dat deze verhoging in eerste aanleg werd uitgevoerd als een ringwal, zie overzichtskaart. In die tijd een gebruikelijke konstruktie. (Vergelijk de vliedberg bij Abbekinderen onderzocht door Ir. J. A. Trimpe Burger, B.R.O.B. 1957-1958).

Aanleiding tot deze veronderstelling is dat waar de rioleringsleuf deze vermoedelijke ringwal doorsneed, een fraaie plaggenstruktuur zichtbaar was, terwijl daarbinnen het geheel was opgevuld met zand, mest en huisafval. Binnen deze ringwal zullen ook de verblijven van mens en dier hun plaats gevonden hebben. Waarschijnlijk eenvoudige bouwsels van houten palen, waarin met rijshout en klei wanden werden aangebracht. Het geheel gedekt met een stevig rieten dak.

In 1973 waren we in de gelegenheid om binnen de ringwal een kleine opgraving te verrichten. Hoewel we enkele bewoningslagen afgewisseld met ophogingslagen doorsneden tot op de ongestoorde zeeafzetting, hadden we geen geluk en troffen we in onze kleine put geen resten van vroegere bebouwing.

Buiten bovengenoemde ringwal werden in de loop van de jaren dikke mestlagen gedeponeerd, die de terp een vrij grote doorsnede gaven. Onder of in deze mestlagen hebben wij geen overblijfselen van woningen of stallen aangetroffen, zodat we moeten aannemen dat deze een vrij kleine kern zijn blijven vormen, vermoedelijk gegroepeerd rondom een kleine, mogelijk houten kerk. Het is niet onmogelijk dat er naar het oosten een kleine uitbreiding plaats vond. Iets oostelijk van de dorpskern werd in diezelfde periode een verhoging opgeworpen waarop eveneens werd gewoond. Opmerkelijk is wel dat rond de terp van Kloetinge dikke mestlagen zijn gedeponeerd, doch dat hiervan rond de bewoningsplaats ten oosten van het dorp geen sprake is; ze werd integendeel omringd door een vrij brede gracht. Mogelijk moeten we deze woonheuvels in de buurt van een nederzetting zien als woonplaatsen van de eigenaar van het gebied rondom. In dit geval dus één van de Heren van Clotinge. Waarschijnlijk heeft er een zwaar geconstrueerde brug gelegen rechtstreeks vanaf de begane grond aan de buitenzijde van de gracht naar een vrij hoog punt (mogelijk zelfs de top) van de berg. Van een wandtapijt uit de 11e eeuw (het z.g. Tapijt van Bayeux) kennen we een dergelijke woonheuvel met op de top een houten gebouw. Duidelijk herkenbaar is de trap welke vanaf de begane grond naar de top van de berg loopt. Na + 1250 worden de vrij lage woonheuvels, de z.g.n. kernheuvels, een flink stuk verhoogd, wel tot 10 à 12 m. en wordt op de top een stenen gebouw geplaatst.

Ook in de top van de Kloetingse vliedberg komt steenpuin voor, zodat ook hier een gebouw aanwezig geweest zal zijn. Later werd dan meestal

nadat de stenen woontoren of door verzakking, of door oorlogsgeweld bouwvallig geworden was, dicht in de buurt een nieuw kasteel op de begane grond gebouwd. Mogelijk in dit geval Slot Ravenstein. Maar hierover later iets meer.

Kloetinge

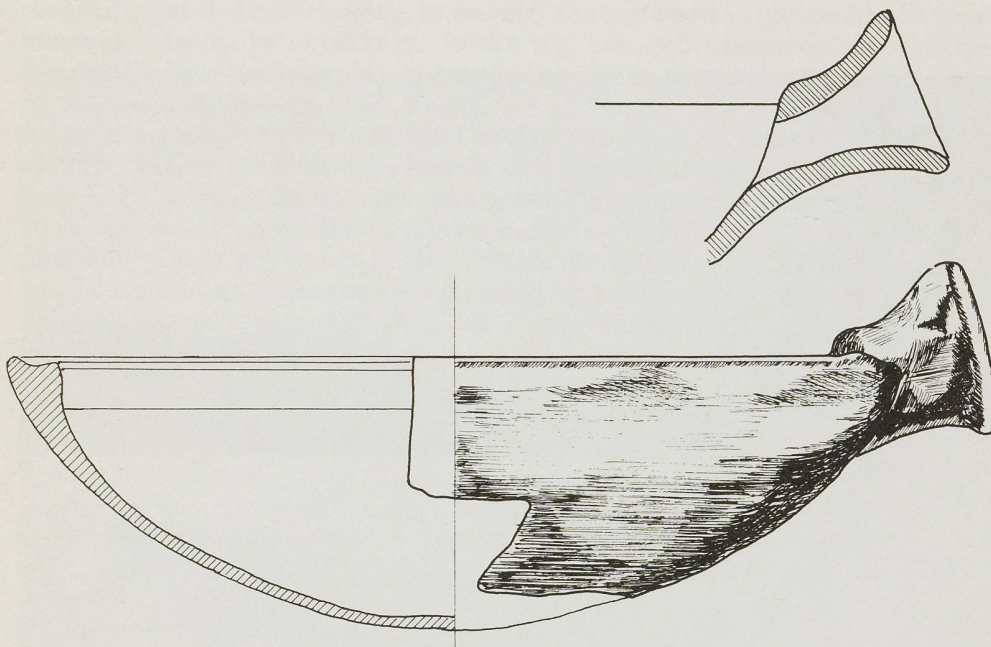
Het voormalig Slot Ravenstein. Achter de schuur op de achtergrond de vliedberg. foto B. Oele

Eerst terug naar de 11^e en 12^e eeuw. Een vrij kleine bewoningskern omringd door dikke mestlagen. In deze lagen troffen we talrijke aardewerkscherven e.d. aan, welke de eerste Kloetenaren ons hebben nagelaten. Bekijken we deze nalatenschap, die overigens thans te zien is in een vitrine onder de kerktoren, dan valt ons direct een grote overeenkomst op met het aardewerk zoals Trimpe Burger dat vond in de vliedberg van Abbekinderen e. a. , met dit verschil dat wij in Kloetinge door de continuïteit van de bewoning ook jonger aardewerk aantreffen, hetwelk uiteraard ook overeenkomt met de resultaten van de proefopgraving uit 1955 (B.R.O.B. 1957-1958).

Trimpe Burger heeft in zijn verslag over de opgraving te Abbekinderen het gevonden aardewerk uitvoerig beschreven.

Zie hiervoor het betreffende verslag in de Berichten van de Rijksdienst

voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 1957-1958, blz. 132-138.

Steelepan, gevonden fragment en rekonstruktie grauwzwart, verschaald baksel, 12^e eeuw, doorsnede ware grootte 26⁵ cm
tek. B. Oele

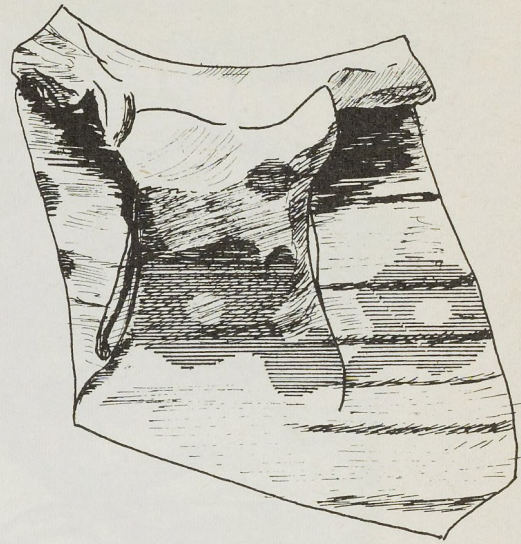
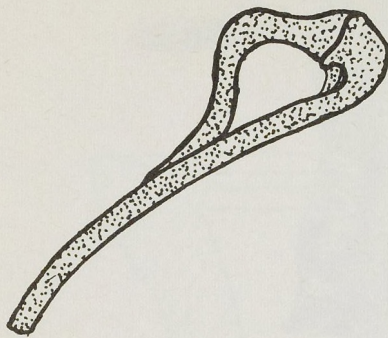
Wij willen ons daarom beperken tot geven van een kleine opsomming van het gevonden materiaal en een beschrijving van enkele bijzondere vondsten.

Een groot deel van het oudste aardewerk bestaat uit z.g. Pingsdorfer waar, waarvan we een randfragment met een oor weergeven van gelig wit hardgebakken aardewerk versierd met roodbruine verfaarde. Datering + 11^e eeuw.

Een tweede grote groep aardewerk is van een witgelig, soms wat rossig baksel, vervaardigd van fijne onverschraalde klei. Het is meestal spaarzaam geglazuurd in tinten variërend van lichtgeel tot bruinig oranje en groen. Vermoedelijk is het afkomstig uit Andenne, een centrum van pottenbakkerijen iets ten zuiden van Luik.

Afgebeeld is een fragment van een kan met een aan de rand bevestigd oor. Het glazuur is gelig-groen. Verder nog een fragment van een rand

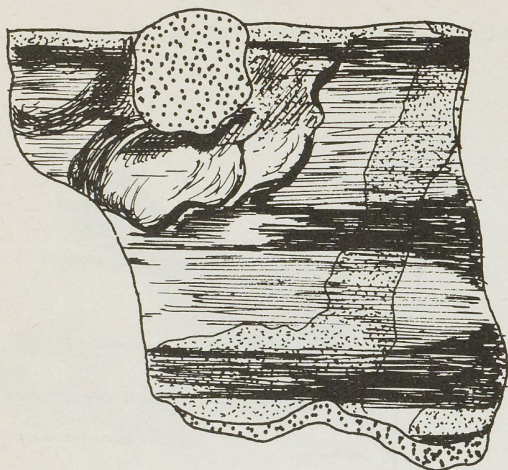
Pingsdorfaardewerk met rode aardverfversiering
Schaal 1 : 1 tek. B. Oele

met een voor Andenne-aardewerk typerende vorm. Het aanwezige glazuur is oranje van kleur. Datering van dit aardewerk $+ 12^e$ eeuw. Van het blauwgrijze aardewerk geven we een afbeelding van een randfragment van een braadpan versierd met een radstempel in de vorm van 2 rijen ruitjes.

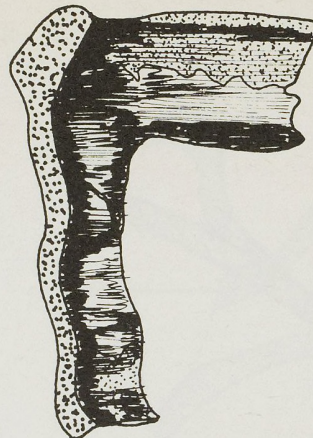
Uiteraard is het kogelpotaardewerk ook sterk vertegenwoordigd. We beperken ons hierbij echter tot een aan het kogelpot-aardewerk verwant fragment van een steelpan. Hiervan geven we ook een rekonstruktie. Dergelijke steelpannen zijn verder bekend uit de Burcht van Leiden, de jongere perioden van de vliedberg van Buttinge en een laat-middeleeuws bewoningsniveau dat tevoorschijn kwam op het strand tussen Domburg en Oostkapelle. In het korte handvat van de steelpan kon een stok worden gestoken.

Behalve scherven van potten werd ook een grote hoeveelheid botten gevonden, die praktisch alle gebroken en bekapt waren, typisch keukenafval van schapen, varkens, paarden, runderen en gevogelte. Verder vonden we een complete paardeschedel, een schedeltje van een kat, en enkele benen schaatsen (glissen), gemaakt van middenvoetsbeenderen van een paard en een rund.

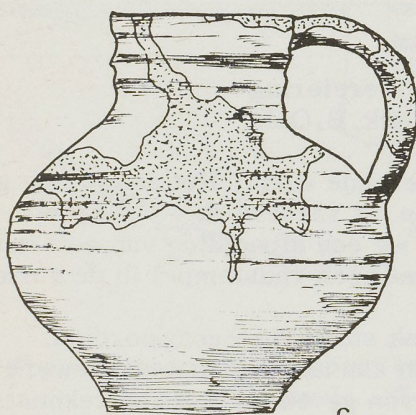
Tot slot als getuigenis van het spinnen een spinsteentje. Uit diverse archiefstukken en ook uit de samenstelling van de gevonden mestlagen blijkt, dat de bevolking zich veelal bezig gehouden zal hebben met de schapenteelt, waarvan de wol wel het voornaamste product geweest zal zijn.

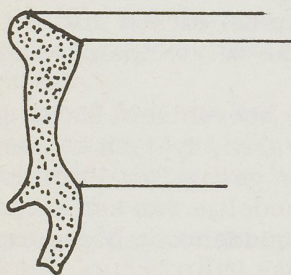
a

b

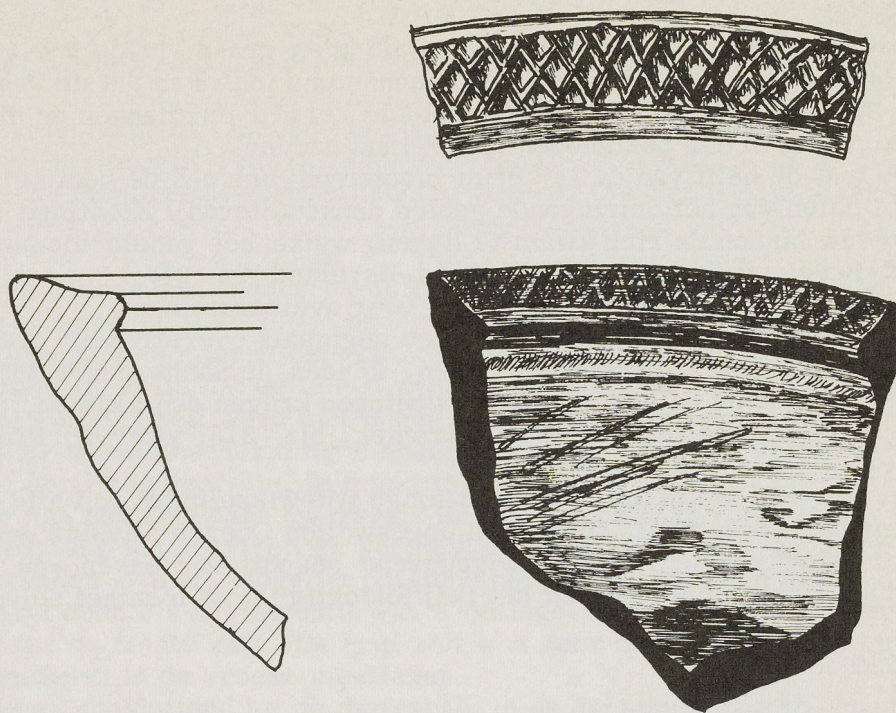
c

d

- Aardewerk uit Andenne
a. en b. gevonden oorfragment
c. rekonstruktie
d. typisch andennerand

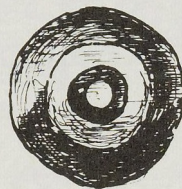
tek. B. Oele

randscherf van een braadpan met radstempelversiering

spinsteentje

tek. B. Oele

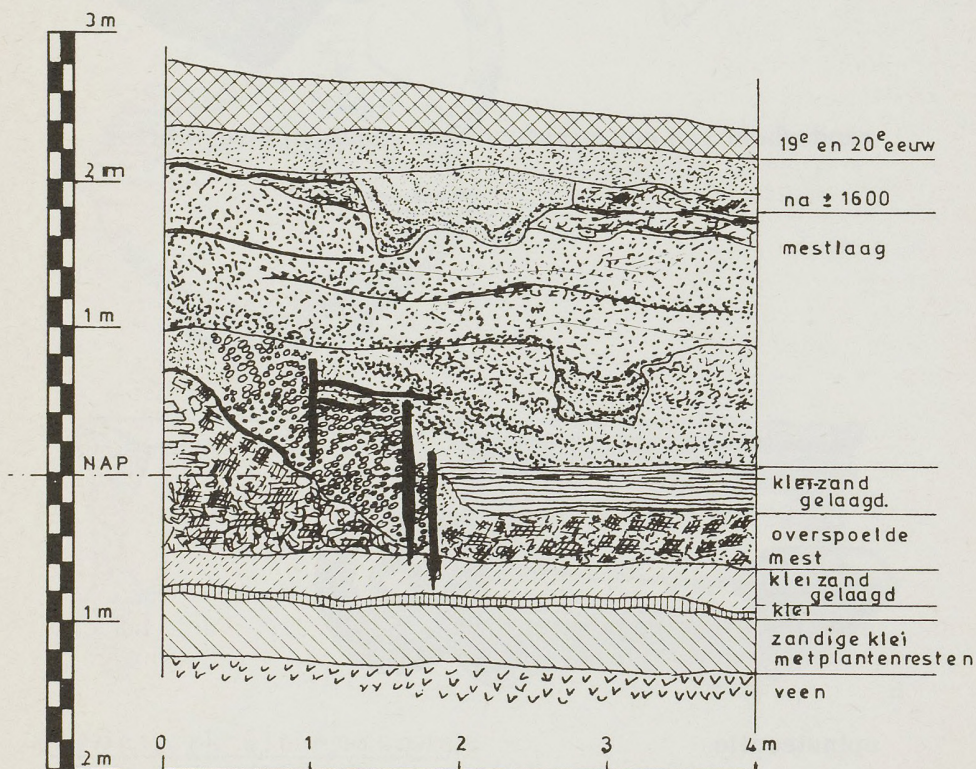
Naast genoemde schapenteelt verbouwde men graan; in de mest komt n.l. naast hooi ook stro voor. Wij kunnen ons indenken dat de vrouwen wol sponnen en deze tot stoffen weefden, terwijl de mannen de dieren verzorgden en hun bezigheden op het land hadden.

In de tweede helft van de 11^e eeuw moeten wij ons ook de bedijking van grote delen van het omringende gebied denken, terwijl Kloetinge in de 12^e eeuw binnen de ring kwam te liggen, welke het gehele toenmalige Zuid-Beveland omvatte (Dekker Zuid-Beveland blz. 21).

Toch was men nog niet geheel veilig voor overstromingen.

In de 12^e en of 13^e eeuw is het gebied nogmaals overstroomd. De lage dijken, meest nog gelijkend op kaden, konden de aanhoudende vloed niet keren, doch de hoger gelegen woningen kregen een aanzien, zoals door Smallegange is beschreven (Kroniek, blz. 315, waar hij Plinius citeert:)

"Met een wijd instorten, door geduurige tijt-wisselingen van alle dagen
 "en nachten tweemaal, kooft den opgeswollen Oceaen allesins geweldig
 "daar overstroomen, het eeuwigduurend geschil der saken van de
 "Natuur bedekkende; soo dat het twijffelachtig is, of men het selve voor

KLOETINGE - profiel opril - oeververdediging van rijshout

"Land, of voor een gedeelte van de Zee moet rekenen. Daer heeft het "ellendig Volk hoog opgewaeide heuvelen, of Bergkens met handen ge- "maekt, na de hoogste Vloeden die Sij ondervonden hebben: varende "lieden gelijk, terwijl d'omringende wateren alles bedekken: maar als "de gene die Schipbreuk geleden hebben, wanneer die weder zijn afgeloo- "pen."

We kregen tijdens ons onderzoek de indruk dat het omringende gebied toen een kortere of langere tijd onder invloed van de zee is gebleven. Ook de in de loop der jaren ontstane terp werd heftig door de golven aangevallen, zo zelfs dat de in een wijde kring gelegen mestlagen overspoelden. De terp zelf werd met spoed 60 à 70 cm opgehoogd. Aan de zuidkant werd een bescherming aangebracht van rijshout en palen, die we bij de opril nog gedeeltelijk intact terugvonden.

Mogelijk was ook de zware dwarsbalk en de rij houten paaltjes in de Jachthuisstraat een soortgelijke versteviging. De lager gelegen delen overstroonden geheel. Mogelijk ontstond ook in deze tijd een kreek, die later dienst deed als het haventje van Kloetinge. Een overblijfsel hiervan is thans de fraaie vate. De geul zelf was zeer duidelijk waarneembaar ingeslepen in de vroege mestlagen.

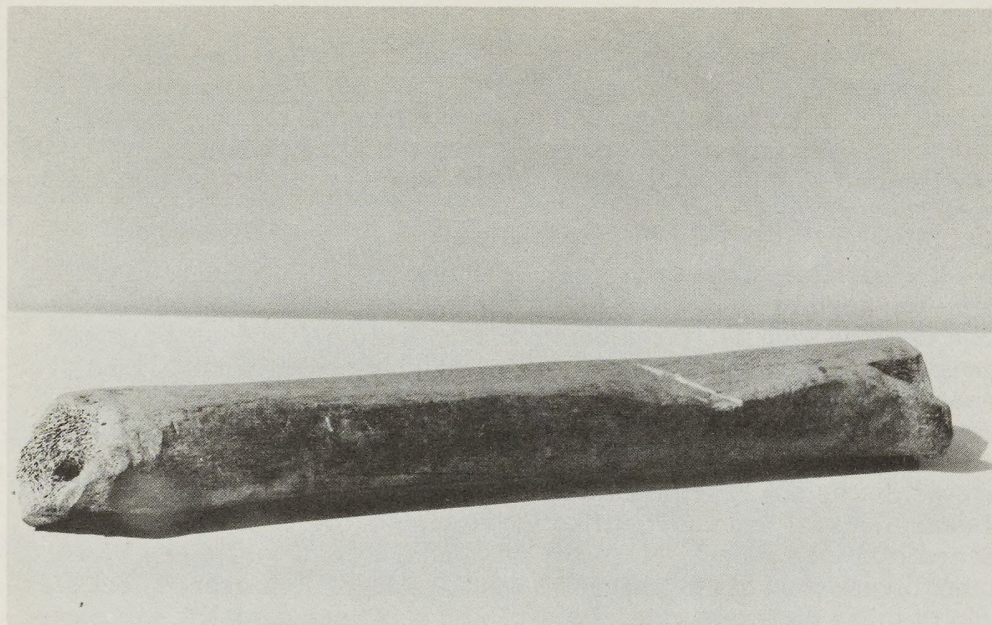
Min of meer aansluitend bij de dwarsbalk in de Jachthuisstraat vonden we een groot aantal rolstenen, waarvan de herkomst en gebruik eigenlijk nog vrij duister zijn. We vinden ze meestal in oude lagen, mogelijk werden ze in Kloetinge gebruikt om een straatje te leggen naar de ingang van de vliedberg. Onder het oude dorpscafé is ook (hoewel op een veel hoger niveau) een straatje aanwezig van soortgelijke keien.

Waarschijnlijk zijn door de overstromingen de waterputten onbruikbaar geworden, en werd op de top van de terp een nieuwe drinkput gemaakt, welke pas na lange tijd, we denken aan de 16e - of 17e eeuw, vervangen werd door de huidige vate.

Ook de vliedberg werd, zoals we konden konstateren, $\pm$ 75 cm hoger gemaakt.

Na het rustiger worden van de zee brak vanaf het eind van de 13e eeuw een meer welvarende tijd aan. Men begon aan de bouw van een stenen kerk, terwijl in de 14^e eeuw waarschijnlijk ook het kasteel Ravenstein ontstond waarover Dr. Ab. Utrecht Dresselhuis omstreeks 1830 in zijn "Wandelingen door Zuid en Noord-Beveland" schreef: "Ginds, ten N. van het dorp, lag weleer een kasteel, doch daar de oude Heren van Kloetinge, reeds in de 14^e eeuw uitstierven, en de heerlijkheid nu eerst in handen der van Borssele's van Vere, in 1487 weder in die der van Brederode's overging, werd niet veel ter verfraaiing van hetzelfde aangewend. Voor ruim ene eeuw is het afgebroken".

Opmerkelijk is dat Smallegange in zijn "Nieuwe Cronijk van Zeeland" uitgegeven in 1696 te Middelburg wel schrijft over het geheel vervallen stamslot van zijn familie (Nieuwe Cronijk blz. 732), doch met geen woord rept over Ravenstein. We moeten daarom aannemen dat het toen

Benen schaats gemaakt van een middenvoetsbeen van een paard.
Schaal $\pm 1 : 2$.

De kerkhofmuur waarvan we de fundering terugvonden.
Tekening van J. Bulthuis 1792.

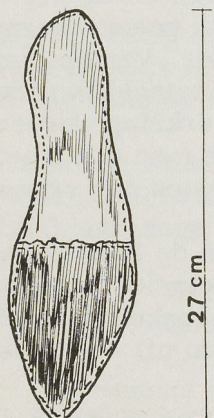
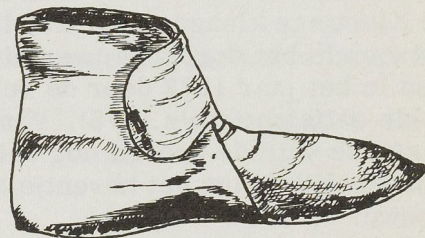
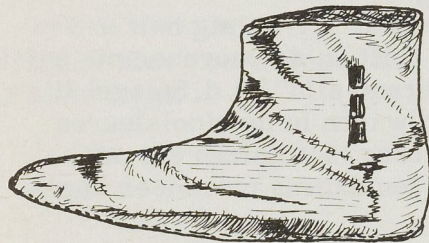
ook reeds zozeer vervallen was dat door de eigenaar geen prijs op vermelding werd gesteld.

We vonden van het kasteel Ravenstein zeer toevallig de restanten van de gedempte slotgracht tijdens grondboringen terug.

De mogelijkheden voor een uitgebreid onderzoek waren helaas niet aanwezig, wel konden we het verloop van de slotgracht vrij nauwkeurig vaststellen. Het door Dresselhuis genoemde jaar van sloping zou zeker wat betreft het dempen van de slotgracht vrij goed kloppen. We vonden n.l. vrij veel 18^e eeuws materiaal ter plaatse. In de bodem van het slotterrein troffen we nog funderingsresten aan, waarmee het verdwenen slot Ravenstein was gelokaliseerd. Het gehele terrein is thans aangemerkt als archeologisch belangrijk terrein in de zin van de monumentenwet.

Na deze uitweiding terug naar oude tijden.

Na de 13^e eeuw werd het dorp gestaag uitgebreid. Behalve de schapenteelt, met de daaraan verbonden spinne- en weverijen, die ongetwijfeld de hoofdbron van inkomsten gevormd zullen hebben, zal de landbouw een wat grotere plaats hebben ingenomen, waarbij we naast het telen van graan ook denken aan het verbouwen van meekrap. De uit de meekrapwortels bereide rode kleurstof werd o. a. gebruikt voor het verven van wol.

Linker vrouwenlaarsje $\pm$ 1300

tek. B. Oele

Op verschillende plaatsen troffen we in de mestlagen verforesten aan. In de Jachthuisstraat woonde mogelijk een leerbewerker, gezien de talrijke leerresten die we daar aantreffen.

Naast schoeisel werden daar mogelijk kleren en paardetuig vervaardigd. Dicht in de buurt van de overige leervondsten werd nog een vrij gaaf schoentje gevonden uit $\pm$ 1300.

Het bovenwerk van dit schoentje was uit 1 stuk gesneden, lengte circa 27 cm, grootste breedte 10 cm. De zool was oorspronkelijk met grof getwijnd garen aan het bovenleer verbonden; tijdens de opgraving is het stiksel echter losgeraakt.

Vanaf de teen tot half de schoen bestond de zool uit 2 lagen, waarvan de bovenste half op de onderste was vastgenaaid, misschien een reparatie. Het was duidelijk een links exemplaar, vermoedelijk een vrouwenlaarsje van vrij zacht leer. Aan de buitenzijde $\pm$ 2 cm van de bovenrand was een versiering, door middel van een leren veter aangebracht. De sluiting bestond uit een vermoedelijk houten pennetje met een leren strik.

De zojuist beschreven periode van welvaart duurde tot in het begin van de 16e eeuw, daarna ontstond er een algehele teruggang. De wolhandel verliep en de streek verarmde. Een dieptepunt was ongetwijfeld het drie maanden durende beleg van Goes door de watergeuzen onder hun hoofdman Jérôme Seraerts in 1572.

In Kloetinge klaagde men enkele jaren later dat "er weinig huizen van fatsoen in het dorp zijn, vermits de beste helft en de voornaamste huizen in het jaar 1572 door de rebellen afgebrand zijn" (v.d. Spiegel Historie satisfactie blz. 175). Van deze brand waren in de rioolsleuven langs de vate de sporen nog duidelijk zichtbaar. De huizen die oorspronkelijk langs het haventje stonden werden daarna niet meer opgebouwd.

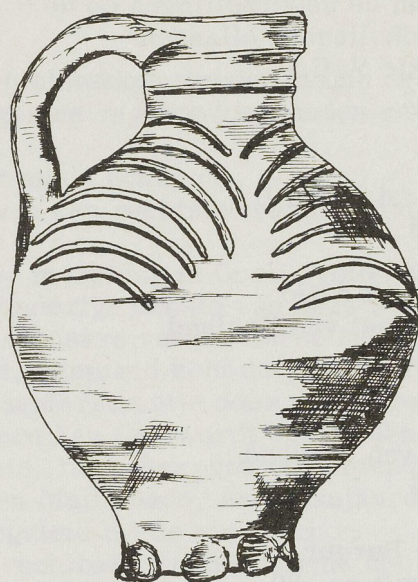
Het is opvallend dat in de sleuven aardewerkscherven uit de 17e eeuw weinig voorkomen. Majolica ontbreekt geheel. Toch neemt daarna de welvaart weer snel toe. Kloetinge wordt weer groter. Van het vervalven haventje wordt een fraaie vate gemaakt met gemetselde wanden. De kerk en de toren worden gerestaureerd, en in de kerkkring worden enkele fraaie huizen gebouwd. Van oude moppen bouwde men een stevige muur rondom het kerkhof, waarvan we de fundamenten nog vrijwel geheel intact aantreffen.

Tot slot is nog vermeldenswaard dat op de hoek van de Peperstraat een waterput werd aangetroffen, die geheel was opgemetseld uit secundair verwerkte moppen. De diepte reikte tot in de oorspronkelijke zeebodem. Uit deze waterput kwamen enkele fraaie waterkannen uit $\pm$ 1600 te voorschijn.

Resumerend kunnen wij stellen dat Kloetinge een groot gedeelte van zijn geschiedenis in zijn bodem heeft bewaard, door toevallige omstandig-

heden waren we in staat hiervan iets op te diepen, mogelijk kunnen we daarmee een kleine bijdrage leveren aan de kennis van het leven en werken van ons voorgelacht.

Geglazuurde, roodbruine kan met gele slibversiering uit waterput in de Peperstraat.

tek. B. Oele

LITTERATUUR

L. J. Abelman en J. L. v. d. Valk
Zo zag Goes er uit.
Alphen aan de Rijn 1971.

Atlas van Nederland
Bodemkaart van Zeeland met beschrijving
's-Gravenhage 1963

B.R.O.B. Berichten van de Rijksdienst voor het
Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nederland

R. Borremans en R. Warginaire
Le Ceramique d'Andenne
Rotterdam 1966

Dr. C. Dekker
Zuid-Beveland
Assen 1971

A. P. de Klerk
Een typologie van de nederzettingen op de
Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden
Doctoraal scriptie V. U.
Amsterdam 1972

F. Nagtglas
Zeelandia Illustrata Deel II
Middelburg 1878

Nederland in vroeger tijd
Tegenwoordige staat van Zeeland
Amsterdam 1751

M. Smallegange
Nieuwe Cronijk van Zeeland
Middelburg 1696

Ir. J. A. Trimpe Burger
Zeeuws Tijdschrift no. 20
Archeologisch nieuws uit Zeeland over 1968-1969

Vrienden van de Nederlandse ceramiek
Een middeleeuwse pottenbakkersoven in Aardenburg

J. ab Utrecht Dresselhuis
Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland
Goes 1832

Vliedbergsymposion te Middelburg
Workingpaper en verslag
Amsterdam 1968-1969

Drs. Vogel - Wessel Boer
Kloetinge
Middelburg 1969

M. H. Wilderom
Tussen afsluitdammen en Deltadijken
Vlissingen 1968